

Beszélgetés dr. Klinger Andrással

Dr. Klinger András demográfus 1930-ban, Budapesten született. Az ELTE Jogtudományi Karán diplomázott 1952-ben. 1950-től dolgozott a Központi Statisztikai Hivatalban, ahol a ranglétra szinte minden fokát bejárva, a KSH elnökhelyetteseként 1997-ben ment nyugdíjba. Hivatali munkáját nyugdíjba vonulása után is aktívan folytatta. Munkássága során kiterjedt nemzetközi tevékenységet is végzett, több ENSZ- és európai uniós szervezethez is vezetőségi tagja volt. Az MTA Demográfiai Bizottságának titkára, majd elnöke volt, jelenleg a *Demográfia* c. folyóirat szerkesztőbizottságának elnöke.

Beszélgetésünket kezdjük a családi gyökereid, ifjúkori tanulmányaid felvázolásával.

Mind az apai, mind anyai ág a XIX. században a kereskedői tevékenységből váltott át értelmiségi pályára. Így például anyai nagyapám az elsők között végzett az akkori Budapesti Tudományegyetemen, és egyetemi tanársegédként dolgozott mint geológus, míg nem a család kérésére pályát váltott és pénzügyi, kereskedelmi vonalra ment. Egy ideig a New York biztosítónak volt a magyarországi igazgatója, így például ő építette a biztosító székházát, a ma szállodaként üzemelő New York palotát is. Apám textiltechnikus volt, és egy magáncégnél dolgozott, rokoni kapcsolatban volt a tulajdonossal, de nagyon korán meghalt, én akkor 12 éves voltam. Egy bátyám volt, aki a második világháborúban vesztette életét. Anyám, aki szintén fiatalon meghalt, próbálta biztosítani nevelésemet. A Ciszterci Rend budai Szent Imre Gimnáziumba jártam, ott is érettségiztem éppen aznap, amikor az iskolát államosították, és ennek következtében elég nehéz volt mint egyházi iskolában végzett diáknak egyetemre kerülni, mégis elsőre sikerült bekerülnöm az

akkori Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karára, amelyet elvégeztem.

A Központi Statisztikai Hivatalba úgy kerültem, hogy amikor a másodévet elvégeztem az egyetemen, a KSH nyári gyakorlatot hirdetett meg egyetemisták részére. Ez 1950 nyarán volt, és *Miltényi Károly* barátommal jelentkezünk, akivel az első elemitől kezdve az egyetemig egy iskolába (sőt osztályba) jártunk. Két hónapig voltunk gyakorlaton, és a KSH-ban maradtunk dolgozni, az egyetemet pedig esti tagozaton folytattuk tovább. A KSH-ban ismerkedtem meg leendő feleségemmel is, akivel 1952-ben házasodtunk össze. 1970-ben született egyetlen lányunk, aki pszichológusi diplomát szerzett, családot alapított, és jelenleg négy gyermekét nevelve a Váci Családsegítő Központ igazgatója.

Hogyan kezdődött KSH-beli tevékenységed?

1950-ben az Egészségügyi statisztikai osztályra kerültem, ez az osztály az Egészségügyi és oktatási statisztikai főosztályhoz tartozott, és *Somogyi György* orvos volt a főosztályvezető, akinek elég rövid idő alatt a közvetlen munkatársa lettem. Az első munkáim közé tartozott a kórházi statisztika megújítása. Új statisztikai

vizsgálati területek alakultak ki, mint például az üzem-egészségügyi és társadalombiztosítási statisztika, amelyek azóta megszűntek. Ezen kívül olyan – ma modernnek és vitatottnak tartott – tevékenységet is végeztünk, mint a klinikai és kórbonctani diagnózisok összehasonlítása. A mai vitákban is részt tudunk volna venni, hiszen ezeknek az összehasonlításoknak a lényege volt, hogy a klinikai diagnózist mennyire igazolta vissza a kórbonctani vizsgálat.

Hivatali átszervezések után a Népesedéstatistikai osztályra kerültem, ahol *Szabady Egon* lett a főosztályvezető, aki iparstatisztikus volt, de hallatlan buzgalommal, lelkesedéssel irányította, fejlesztette ezt a területet. Úgy gondolom, hogy az ő tevékenységének nagy része volt abban, hogy a népesedés- és társadalomstatisztika a KSH egyik legfontosabb területévé válhatott az 1960-as és az 1970-es évek folyamán. 1953-ban a Népmozgalmi osztály megbízott vezetője lettem, majd 1956 nyarán véglegesítettek. Akkor voltam 26 éves, fiatalon lettem vezető. Ez összefüggött az akkori politikai helyzettel, tekintettel arra, hogy az 1948-ban elnökké kinevezett *Péter György* a fogalmazói kar jelentős részét eltávolította a Hivatalból, nagy szükség volt a fiatal, jól képzett munkaerőre. Az 1950-es évek elején jelentősen megfiatalodott a KSH munkatársi közössége, velem együtt kerültek ide olyan fiatal kollegák, akik a későbbiekben meghatározó személyiségei lettek a magyar demográfiának (például *Demény Pál*, *Acsádi György*, *Vukovich György*, *Miltényi Károly*). Közel egykorúak lévén igen jó munkatársi, sőt mondhatjuk baráti közösséget alkottunk, és sokat tettünk azért, hogy a magyar demográfiai statisztika és tudomány tovább fejlődjék.

Miben állt ez a szerepvállalás a demográfiai tudományok fejlesztésében?

Elsőként említhető a *Demográfia* c. folyóirat megjelenítése, melynek kezdetétől 1958-tól a folyóirat szerkesztőbizottságának tagja vol-

tam, majd főszerkesztője, újabban pedig a Szerkesztőbizottság elnöke vagyok. Ez a folyóirat immár 50 éve szolgálja a demográfiai tudományok ügyét, és megjelenési lehetőséget biztosít a meghatározó demográfiai tudományos cikkeknek, tanulmányoknak, tájékoztató demográfiaiával kapcsolatos minden lényeges tudományos eseményről, könyv- és folyóiratcikk-ismeretéseket közöl ebben a témában.

A demográfiai tudományok másik lényeges színtere az MTA Demográfiai Bizottsága volt, melyben a KSH munkatársai mindig meghatározó szerepet játszottak. Elsőként *Péter György*, majd *Szabady Egon* volt ennek a Bizottságnak a vezetője, majd közel egy évtizedig engem választottak a Bizottság elnökének, így tevékenységemben folyamatosan részt vettem. A Bizottság évente 6-8 ülést tart, ahol megvitatja a magyar és nemzetközi demográfiai fejlődés különböző kérdéseit: társadalmi-gazdasági összefüggéseit. Ezekről állásfoglalásokat fogad el (például a népesedéspolitikai intézkedésekről), ezeken kívül 2-3 évenként különböző demográfiai témájú konferenciákat szervez.

A harmadik – a demográfiai kutatás szempontjából fontos – intézmény az 1963 óta működő Népeségtudományi Kutató Intézet (1957-ben már kutatócsoport) volt, melynek munkájában csak közvetett módon vettem részt oly módon, hogy az általam vezetett KSH főosztály és az Intézet szoros munkakapcsolatban állt egymással, számos közös kutatásban vettünk részt, segítettük egymás munkáját.

Azt hiszem a demográfiai kutatásaidat is segítette, hogy hivatali pályád szorosan kötődött a népszámláláshoz is?

Igen. Köztudott, hogy 1949-ben volt Magyarországon a háború utáni első népszámlálás, melyet még a két világháború közötti népszámlálásokat végrehajtó szakmai-munkatársi közösség készített elő, és hajtott végre. Az 1950-es

években ebből a munkatársi körből, az előbb említett okok miatt – *Thirring Lajos* kivételével – senki nem maradt. Ő is inkább szakmai tanácsadóként, mintsem operatív vezetőként működött. Vele már az ötvenes évek közepén igen bensőséges személyi kapcsolat alakult ki. Szakmai kérdésekben is sokat konzultáltunk, különösen népszámlálási kérdésekben. Sajnos *Thirring Lajost*, több korábbi népszámlálás vezetőjét, 60 éves korában, 1959-ben nyugdíjazták, melynek oka nyilvánvalóan az 1956-ban történt szerepvállalása volt. Az elnök azt nehezményezte, hogy a forradalmi napok alatt – távollétében – a Hivatal dolgozói *Thirring Lajost* kívánták a KSH vezetőjének. A KSH-ból való kényszerű távozása után is fenntartottuk a folyamatos kapcsolatot és élete utolsó néhány évében ismét bekapcsolódott a népszámlálási munkába (megírta valamennyi népszámlálás kritikai történetét 1869-től 1949-ig). Az 1956-os kivándorlás okozta népességsökkenés mérésének a gondolata, továbbá a tízévenként tartandó népszámlálások hagyománya felvetette az 1960-as népszámlálás megtartásának lehetőségét. Tekintettel arra, hogy a régi gárdából már nem volt szakember a végrehajtáshoz, ezért 1958-tól néhány olyan kollegát is visszahívtak dolgozni, akik részt vettek az 1949. évi népszámlálásban.

Az 1960-as népszámlálás előkészületeit *Szabady Egon* irányította főosztályvezetőként, ezt a pozícióját elnökhelyettesként is megtartotta. Már az előkészületek alatt megkezdődött a népszámlálási részleg felfejlesztése, a KSH-ból több munkatársat irányítottak át erre a területre. Így kerültem én is át a népmozgalmi osztályról az ún. elvi előkészítő osztályra, melynek munkáját főosztályvezető-helyettesként irányítottam. A későbbi években olyan meghatározó munkatársak dolgoztak ezen az osztályon mint *Bencze Béla*, *Horányi Péterné*, akik a foglalkozási témakörrel, *Tamáty József*, aki a háztartás, család témakörével, *Mikes Gábor*, aki a demográfiai kérdéskörrel, *Barta Barnabás*, aki a lakás-

témával kapcsolatos előkészítési munkákat végeztek. Külön kell szólnom *Kepecs Józsefről*, aki kiváló szervezőként a feldolgozási részleg munkáját irányította, ami akkoriban nem kevés munkát jelentett, hiszen volt egy szakasza az 1960- évi népszámlálásnak, amikor körülbelül kétezer fő, főleg ideiglenes munkatárs dolgozott ott. Meglátásom szerint talán a részvételemmel végrehajtott népszámlálások közül ez volt a leg-sikeresebb. Sok újdonságot vezetett be, fiatal, lelkes munkatársi közösség jött létre, és ekkor alakult ki az ezt követő népszámlálásokat végrehajtó állandó népszámlálási szervezet, mely különböző elvárásokkal, különböző szervezeti megoldásokkal a közelmúltig lényegében önálló szervezeti egységként működött. Tapasztalataim szerint ez volt a legjobb megoldás a népszámlálások végrehajtása szempontjából, kérdéses, hogy a 2006-ban – formai szempontból – egy helyre került (összevont) népmozgalmi és népszámlálási szervezeti egység mennyire lesz képes a következő népszámlálás hatékony végrehajtására? Végigtekintve a népszámlálási, népmozgalmi történetet, azt hiszem a legjobb évtizedek 1960 és 1995 közé tehetők, amikor igen nagy volt a népesedési és társadalomstatisztika presztízse. Ha újra ilyen elismert helyzetet akarunk kivívni ezeknek a területeknek, nem lesz könnyű biztosítani a magas szintű és elvárású személyi és tárgyi feltételeket. Összesen tehát négy népszámlálás (1960, 1970, 1980, 1990) irányításában vettem részt, az ötödikben már „csak” tanácsadóként. Ezzel hasonló szerepet töltöttem be, mint *Thirring Lajos* és *Kepecs József*, akik szintén négy népszámlálás munkájában tevékenykedtek.

Jelentős feladat volt, hogy az 1960-as népszámlálás után – nemzetközi tapasztalatokra építve – kialakítottuk a különböző reprezentatív népességi megfigyeléseket. Ezek közül máig is szervez a KSH mikrocenzusokat, amelyek egy 2 százalékos reprezentatív mintára támaszkodva adnak lehetőséget a népesség összetételének tel-

jes körű népszámlálások közötti elemzésére. Eddig hat ilyen adatgyűjtést szerveztünk. A másik kezdeményezés az ELAR (Egységes Lakossági Adatgyűjtési Rendszer) létrehozása volt, ami kis minták segítségével folyamatosan adatokat biztosított a népesség és a társadalom változásairól. Mára már csak a foglalkoztatottsági „lába” létezik ennek a rendszernek.

Mi a véleményed a népszámlálások jövőjéről?

Tágabb összefüggésbe helyezve a kérdést, először a demográfiáról, a népességstatisztikáról kell szólni, arról, hogy ezek a területek mit fognak jelenteni a jövőben. Én úgy érzem, hogy ezek a témák mindig alapvető kérdések lesznek a világ és így országunk életében is. Most is azt látjuk, hogy mennyire foglalkoztatja az európai közösséget az a problémakör, hogy miképpen alakul a jövőben az egész térség, azon belül egy-egy ország népessége, milyen összetételű lesz ez a népesség, hogyan változik a foglalkoztatottság, a családösszetétel, az öregedés. Ezeknek a kérdéseknek megválaszolásakor egyfelől szükség van egy jól képzett tudósi, munkatársi gárdára – mely érzésem szerint jelenleg hiányzik –, másfelől megbízható adatokra, információkra – és ezek közé sorolnám a népszámlálási adatokat is –, hiszen ezek nélkül nem lehet elvégezni a szükséges demográfiai kutatásokat, vizsgálatokat. Az, hogy miképpen szerezzük be az információkat, az inkább felvételtechnikai kérdés, mely a népszámlálásokra is érvényes. Például, Európa sok országában a népszámlálási adatokat megpróbálják a meglévő nyilvántartásokból, regiszterekből kinyerni, és ezek alapján megállapítani a népesség számát és összetételét. Azt gondolom, hogy ha egy ország rendelkezik is jó nyilvántartásokkal, regiszterekkel, ott is gondot okoz, hogy a demográfiai kutatások szempontjából fontos információk (például élettársi kapcsolatok) nincsenek a regiszterek-

ben, ha pedig a regiszterek pontossága, naprakészége sem biztosított, akkor igen nehéz a hagyományos népszámlálási összeírásokat pótolni. Jó nyilvántartások esetén is az ún. regiszteren alapuló népszámlálások kiegészülnek reprezentatív adatgyűjtésekkel. Erre jó példa a holland gyakorlat, ahol bizonyos adatokat a regiszterekből, más információkat reprezentatív, mikrocenzusszerű összeírásokból állítanak elő.

Egy másik lehetőség, hogy nincs regiszter vagy a regiszter éppen csak a népesség számára vonatkozik, ott nagyobb mintán alapuló reprezentatív felvételekkel biztosítják a népességről szóló alapinformációkat. Erre jó példa Németország, ahol már több évtizede gyakorlatilag nem tartanak népszámlálást. Tehát az ún. regiszteren alapuló népszámlálás alapvető feltételének tartom, hogy pontos, naprakész nyilvántartások, regiszterek legyenek, a kérdés az, hogy ez a mai Magyarországon mennyire biztosított, és ha ez nincs, vagy kevésbé van meg, hogyan lehet a legközelebbi népszámlálásig – mely nincs olyan messze, hiszen 2011-ről van szó – megvalósítani?

Aki ismeri munkásságodat, tudja, hogy milyen sokirányú nemzetközi tevékenységet folytatnál, össze tudnád foglalni szakmai pályafutásodnak ezt a részét?

A statisztika és azon belül a demográfia már több mint száz éve igen jelentős nemzetközi háttérrel rendelkezik, és ebben a magyarok mindig jelentős szerepet játszottak. Gondoljunk például *Keleti Károly*, *Kőrösy József*, *Thirring Gusztáv*, *Thirring Lajos* tevékenységére. A demográfiával kapcsolatban több nemzetközi intézmény működik, melyeknek munkájába már egész fiatalon bekapcsolódtam. Lényegében az 1950-es, 1960-as évek fordulójától folyamatosan részt veszek e nemzetközi intézmények tevékenységében. Megemlíthetem a Nemzetközi Népeségtudományi Uniót (International Union

of the Scientific Study of Population), ahol egyénileg választják meg a szervezet tagjait. Az 1950-es évek végén hárman (Szabady Egon, Acsádi György és jómagam) jelentkezünk tagnak – ekkor már a régebbi munkatársak közül többen tagjai voltak a szervezetnek (például Thirring Lajos, *Barsy Gyula* és mások) –, és lényegében ez időtől kezdve aktívan részt vettünk az Unió tevékenységében. A szervezet legfontosabb akciója, hogy négy évente rendez világnépesedési konferenciát. Én elég hamar, az 1960-as évek végén, vezetőségi tagja, majd alelnöke lettem ennek a szervezetnek. További jelentős nemzetközi szervezet az ENSZ keretében 1946 óta működő Népesedési Bizottság (Population Commission), mely javaslatot tesz az egész világot foglalkoztató népesedési problémák megoldására. Ennek a Bizottságnak egyszer elnöke, kétszer alelnöke is voltam. Szintén az ENSZ keretein belül működik az ENSZ Statisztikai Hivatala (Statistical Office), amely irányelveket dolgoz ki például a világnépszámlálások megtartására vonatkozóan. E szervezet regionális bizottságaiban is folyik a munka, az európai régióval kapcsolatos munkákat a genfi székhelyű ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága (Economic Commission of Europe) fogja össze. Az 1950-es évek végétől részt veszek ennek a szervezetnek a tevékenységében, olyan jellegű feladatokban, mint például az európai népszámlálási elvek kialakítása, az európai születésszabályozási, családtervezési, családtermékenységi vizsgálatok fejlesztése. Lényegében ennek a szervezetnek a keretében dolgoztam 1966 és 1968 között Chilében, ahol e szervezet a latin-amerikai székhelye működik. Az Európai Tanácsnak is volt egy Európai Népesedési Bizottsága (European Population Committee), melynek feladata, hogy állást foglaljon az európai népesedési kérdésekben. Meghívottként, illetve megfigyelőként az 1980-as évek eleje óta részt vettem munkájában. Amikor Magyarország tagja lett az Európai Tanácsnak, az Európai Népe-

sedési Bizottságban Magyarországot én képviseltem egészen addig, míg 2-3 éve ezt a Bizottságot meg nem szüntették. A Nemzetközi Családtervezési Szövetség (International Planned Parenthood Federation – IPPF) munkájában az 1960-as évek közepétől Szabady Egonnal és Acsádi Györggyel együtt vettem részt. Ez a nemzetközi szervezet a családtervezés, születésszabályozás kérdéseivel foglalkozik, munkáját szintén regionális felépítésben végzi. Európai összehasonlító családtervezési vizsgálatra tettünk javaslatot az 1960-as évek közepén, és lényegében ily módon kapcsolódtunk be a szervezet tevékenységébe. Amikor 1975-ben megalakult a Magyar Család- és Nővédelmi Társaság – melynek vezetésében szintén részt vállaltam –, akkor csatlakoztunk az IPPF-hez, és részt vettünk az európai régiós munkában. E szervezetben az alelnöki tisztség jutottam. A Társaság mindmáig tagja e nemzetközi szervezetnek, ha nem is annyira aktívan, mint régebben.

Évtizedek óta figyelve munkásságodat látom, hogy adminisztratív vezetőként, hivatalnokként, nemzetközi tudományos képviselőként is elismert teljesítményt nyújtasz, ugyanakkor a tudományos életben is aktívan részt veszel és teljesítesz. Többen voltak kollegáid közül, akik ezt a kettősséget nem tudták kezelni, és teljes energiájukkal a kutatás és az oktatás felé fordultak. Neked ebből nem voltak konfliktusaid?

A KSH fennállása óta olyan különleges közigazgatási intézmény volt, ahol a munkatársak tudományos tevékenységet is végeztek, sőt a Hivatalt a statisztikai és a demográfiai tudomány alapintézményének is tekintették. Az itt dolgozó munkatársak és adminisztratív vezetők egy része tudósként is munkálkodott, többen közülük akadémiai tagok, akadémikusok voltak. Nyilván koronként némileg változhatott a KSH-nak ez a funkciója, azonban ez a funkció mindig is fontos szerepet töltött be a

Hivatali életében. Valóban voltak olyan kollégák, akik a KSH-ban kezdték statisztikus, demográfusi pályafutásukat, és később úgy látták jobbnak, ha csak a tudomány és oktatás területén működnek tovább (ezek közé a kollégák közé tartozott például *Cseh-Szombathy László, Andorka Rudolf, Ferge Zsuzsa*). Lényegében kétféle pályakép alakult ki: voltak akik innen indultak el, és máshová érkeztek vagy voltak olyanok akik a hivatali tevékenység mellett tudományos munkát is végeztek. Én ez utóbbi utat választottam, melyben a legfőbb szempont az volt, hogy ily módon lehetőségem nyílt a különböző adatfelvételek résztvevőjeként, vezetőjeként nyomon követni a különböző munkaszakaszokat az előkészítéstől a végrehajtáson át, a feldolgozásig. Így amikor kutatóként elemeztem az adatokat, tisztában voltam az egyes adatfelvételek elvi és gyakorlati részleteivel, és ezt a tudást nem kívántam feladni. A hivatali kollégák közül – ilyen megfontolásból – többen ezt a pályastratégiát választottuk (példaként *Vukovich György* és *Józan Péter* nevét említhetném). Természetesen ehhez a pályaképhez kellett olyan munkatársak, akik az adminisztratív munka nagy részét levették a vállamról, a népszámlálás területén újra *Kepecs József* nevét mondhatnám. Valószínűnek tartom, hogy az államigazgatási reformok, a közigazgatási intézmények átalakulása jelenleg nehezebbé teszi utódainknak ennek az életstratégiának a követését.

Térjünk át arra a kérdésre, hogy jelenleg milyen demográfiai problémák foglalkoztatnak, és mi a véleményed a demográfia nagy kérdéseiről a népességfogyásról, öregedésről?

A kérdés első felére válaszolva: aktív időszakomban, de azóta is talán nyomatékosabban foglalkoztatnak a különbözőségek megfigyelése a demográfiai folyamatokban. Nagyon ér-

dekesnek tartom, hogy milyen társadalmi és területi különbségek vannak a termékenységekben, a halandóságban, a családszerkezetben. Fel lehet használni e kérdések vizsgálatához a népszámlálási és népmozgalmi adatokat, itt visszautalnék az adatforrások fontosságáról mondottakra. Az a tapasztalatom, hogy általában a demográfiai folyamatokat tekintve növekszenek a különbségek, azonban nem mindegy például, hogy milyen területi bontásokat alkalmazunk. Régebben a megye volt egy vizsgálati egység, ma már a statisztikai kistérségek, valamint a régiók vonatkozásában is le lehet határolni területeket. Az, hogy meddig tudok ezekben a kutatásokban eljutni – életkoromból kifolyólag – nehéz megmondani.

A kérdés második felére azt válaszolhatom, hogy mi demográfusok már 25-30 évvel ezelőtt jeleztük, hogy Magyarország népessége csökkeni fog, és ez sajnos bekövetkezett, mégpedig oly módon, ahogy azt akkoriban gondoltuk. Nagyon sok javaslatot tettünk annak érdekében, hogy miképpen lehetne a negatív folyamatok hatását csökkenteni, megállítani. Azt a furcsa helyzetet látom, hogy az 1990 előtti rendszer mintha fogékonyabb lett volna a demográfusok vészjelzéseire, hiszen az utolsó átfogó népessédpolitikai intézkedéseket 1984-ben fogadta el az akkori kormány. Ugyan 1990 után is mindegyik kormányt igyekezett befolyásolni a demográfusok közössége, és ezek a kormányok érzékelték is a problémát, hoztak is részintézkedéseket, de a kérdés átfogó kezelésére nem került sor. Sőt voltak olyan intézkedések, például az adózással kapcsolatosak, amelyek akarva-akaratlanul ellenkező hatást váltottak ki. Valószínűleg késésben vagyunk, hiszen a demográfiai folyamatok jellemzője, hogy minden velük kapcsolatos intézkedés hatása csak hosszabb távon, esetleg 30-40 év múlva jelentkezik.

Ezzel kapcsolatban megjegyezném, hogy Európa-szerte a csökkenő termékenységet va-

lamiképpen a bevándorlás elfogadásával, szabályozásával kívánják kompenzálni. Mi a véleményed erről?

Úgy gondolom, hogy először mégiscsak meg kellene próbálni a születésszám növelését elősegíteni. Jó stratégiával, anyagi és egyéb eszközök hatékony felhasználásával, és legfőképpen megfelelő tudatformálással talán lehetne pozitív irányú elmozdulást elérni ebben a kérdésben. Az idősödő társadalom foglalkoztatottsági szintjét is emelni kellene. Néhány évvel ezelőtt felkértek, hogy az Európai Gazdasági Bizottság plenáris ülésére készítsek egy tanulmányt arról, hogy Európában a népesség változása és a foglalkoztatottság szintje hogyan hozható összhangba az elkövetkezendő 20-25 évben. Az OECD és az ENSZ által megrendelt kutatások is azt bizonyítják, hogy az öregedő társadalomban – a középkorúaknak, illetve a nyugdíjas korúaknak hatékonyabb bevonásával a munkába, a nők részfoglalkoztatásának emelésével – bevándorlás nélkül is lehetséges a foglalkoztatottsági szint kellő mértékű elérése.

A nyugati társadalmakban az 1970-es, 1980-as években jelentős volt az alacsony iskolai végzettségű betanított és segédmunkára alkalmas emberek bevándorlása, akik hajlandók voltak olyan munkákat is elvégezni, melyekre a helyi lakosság már nem volt kapható. Ez azután – különösen a jelen időszakban – komoly integrációs problémákat vetett fel.

Magyarországon is megjelent a bevándorlás. Olykor a környékbeli országok magyarságának befogadásáról, máskor a távolabbi, esetleg távol-keleti országokból elvándorolni akaró lakosságot fogadjuk be. Mindegyik esetben megvan a maga veszélye, ha a szomszédos országokból kivándorlásra ösztönöznénk a magyarságot, akkor még nehezebb helyzetbe kerülnének a helyben maradók, ha Távol-Keletről még többen jönnének, akkor pedig komoly beilleszkedési problémák halmozód-

nának fel. Valószínű, hogy a szédületes fejlődést produkáló Kína, Indokína vagy akár India képes lesz a saját lakosságát helyben tartani, foglalkoztatni. Úgyhogy nem marad más hátra, mint a viszonylag egyre kevesebben elvándorolni akaró szomszédos országbeli magyarságot befogadjuk, illetve mindent megtegyünk azért, hogy az országon belül a szülőképes korú nők termékenysége emelkedjék.

Beszélgetésünk során még nem érintettük pályafutásod egy fontos elemét, az oktatáson belül végzett tevékenységedet, melynek ürügyén arról is kérdeznék, hogy látod az új statisztikus nemzedék helyzetét, lehetőségeit?

Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán a dr. Kovacsics József vezette Statisztika tanszéken, valamint posztgraduális képzésben három évtizeden keresztül oktattam demográfiát. Ennek kettős célja volt, egyrészt, a jogász-, a pedagógus-, a közgazdász- és az építészmérnök-hallgatóknak demográfiai képzést nyújtani, másrészt az arra kapható jogász- és közgazdász-hallgatókat elkötelezni a demográfia tudományának művelése mellett. Sajnos nagy sikert ezen a téren sem én, sem tanártársaim nem értünk el. Ennek egyik okának azt tartom, hogy a mai értelmiségi fiatalok nem tekintik komoly életpálya-lehetőségnek a tudományos tevékenységet, talán a presztízse is alacsonyabb lett, mint a régebbi időkben. Valószínűleg nem érzékelik annak a jelentőségét, hogy a nemzetközi kapcsolatok kiépítésével türelmes és kitaró munkával lehetővé válna a részvétel az országok közötti tudományos életben, aminek előbb-utóbb erkölcsi és anyagi haszna is lenne. Bár a régebbi időkben, a mi fiatalságunk idején sem volt a legelőkelőbb helyen a közigazgatási munka és a statisztikus életpálya, de akkor legalább volt valamilyen jövőkép, volt elképzelés arról, hogy miképpen alakul a sorsunk, életpályánk. Tudatosan rá kellene venni az egyetemre végzett fiatalokat

arra, hogy kapcsolódjanak be a tudományos és gyakorlati tevékenységbe és ehhez megfelelő eszközöket kellene kidolgozni. Értem ezen az anyagi segítségtől a külföldi gyakorlati munka biztosításán át az életpálya folyamatos nyomon kíséréséig.

Köszönöm a beszélgetést, és jó egészséget kívánok!

Lakatos Miklós,

a *Statisztikai Szemle* főszerkesztője

E-mail: miklos.lakatos@ksh.hu

Cseh-Szombathy László (1925-2007)

2007. július 21-én, élete 83. évében elhunyt *Cseh-Szombathy László* akadémikus, a statisztika, a demográfia és a szociológia hazai és nemzetközi szakmai körökben egyaránt nagyra becsült, tudós művelője. Halálával pótolhatatlan veszteség érte a magyar és a nemzetközi tudományos életet.

Cseh-Szombathy László 1925. június 8-án Budapesten született. Családja egy nagy múltú, neves kálvinista család volt, melynek több tagja már a XVIII. században is egyetemi tanulmányokat folytatott. Saját visszaemlékezése szerint mindkét tényező meghatározó volt az ő életében is. 1935-ben iratkozott be a jó nevű Lónyai utcai Református Gimnáziumba. Ebben az iskolában nyitott világnézetű szemlélet uralkodott, ahol a tanulókból gondolkodó embereket formáltak. Számos olyan egyetemi tanári tudással rendelkező tanár tanított ott, akik erős hatást gyakoroltak rá. Főleg a történelem érdekelte, de ott ismertették és szerettették meg vele a szépirodalmat és a filozófiát, s ott szerezte meg nyelvtudásának alapjait is. Történelemtanára korán ráirányította figyelmét a társadalom aktuális helyzetét, problémáit elemző művekre is, s minden bizonnyal ez is nagy szerepet játszott későbbi pályaválasztásában, épp úgy mint apjának az a barátja, aki 1939-ben megajándékozta egy német nyelvű

nemzetközi statisztikai évkönyvvel. Az 1943-ban letett érettségi vizsga után tanárképzős bölcsésznek iratkozott be a Pázmány Péter Tudományegyetemre. Ott is főleg történelmi stúdiumokat folytatott, de a történelem mellé fölvette a földrajzot is. Földrajzprofesszorától igen sokat tanult, és az ő hatására már ekkor megfogalmazódtak benne az első regionális népesedésszisztematikai gondolatok.

1946-ban bekerült a *Szalai Sándor* által szervezett és vezetett Társadalomtudományi Intézetbe, amely azokban az években sokak visszaemlékezése szerint szellemi oázis volt. Az intézet gazdag szakkönyvtárral és anyagi forrásokkal rendelkezett. Szalai professzor a tudományban a nyitottság és semlegesség híve volt. Cseh-Szombathy itt már elsősorban szociológiával foglalkozott. Főként a rendelkezésre álló igen gazdag szakirodalom feldolgozása képezte a feladatát, de emellett empirikus vizsgálatok végzésében is közreműködött. Itt kötött életre szóló barátságot a később közgazdaságtudományi Nobel-díjat kapó *Harsányi Jánossal*, aki a közgazdaságtanra is ráirányította a figyelmét, és akivel kölcsönösen csi-szolták és karban tartották egymás gondolkodását. Itt került baráti viszonyba *Perjés Gézával* is, akitől a szigorú gondolati rendszerezést tanulta meg. Az 1946/47-es tanévre svájci ösz-